

בקונסטלאציה אחת ויחידה זו, בלי שחל לבד מזה שינוי כלשהו בהדקתו. הצלחתו של למ"ד בשיתוף-פעולה זה גלויה לעין; הרי השאיפות המוגברות גוהגות באופן שונה מן השאיפות התקינות, הן מאפשרות הישג מושלם במיוחד וניכר בהן כושר-עמידה בפני ערעורים, בדומה למה שמצאנו בסימפטומי-הטורדנות.

יכולים אנו להמשיל את תכנו של למ"ד לאוכלוסיית-קדומים נפשית. אם יש בו באדם תצורות נפשיות מורשות, מעין האינסטינקט של בעלי-החיים, הרי זהו גרעינו של למ"ד. על כך גוסף אחר-כך החומר שנפסל וסולק בעת התפתחות-הילדות ושלפי מהותו אינו שונה בהכרח מן הקנין המורש. הפרדה חדה וסופית של תוכן שתי המערכות אינה חלה בדרך-כלל אלא במועד הבגירה.

הפרתו של הלא-מודע

נראה שיכולים אנו לפסוק על למ"ד מה שליקטנו בעיונינו הקודמים, כל עוד אנו שואבים רק מתוך ידיעת חיי-החלום ונאורויות-ההעברה. ודאי אין זה הרבה, ולפרקים נראים לנו הדברים לא-מבוררים ומבולבלים, ובעיקר אנו חשים בחסרון האפשרות לצרף את למ"ד להקשר מוכר לנו או לשבצו בתוכו. רק מתוך האנאליות של אחת ההיפעלויות, שאנו קוראים בשם פסיכונאורויות נרקיסטיות, אנו מקווים להגיע לתפיסות, שיקרבו לשכלנו יותר את למ"ד המופלא וכמו ימחישו אותו לנו.

מאז מחקרו של אברהם ב-1908, שלפי עדות אותו מחבר בעל-מצפון אני הייתי מקור-השראתו, אנו מנסים לאפיין את השתטות-הנעורים במי-נחו של קראַפְּאָלין (סכיוזופראַנְיָה, כמינוחו של בלוילר) על-פי יחסה לניגוד של האני והמושא. בנאורויות-ההעברה (היסטריית החרדה וההמרה, נאו-רוות-הטורדנות) לא נמצא שום דבר, שהיה בו כדי להבליט ניגוד זה. אמנם ידענו, כי מניעתו של המושא מן האני גורמת לפריצת הנאורויות, וכי הנאורויות כרוכה בויתור על המושא הממשי, וכמו-כן ידענו, כי הליבירו הנשלל מן המושא הממשי נסוג אל מושא הזוי ומשם אל מושא מודחק (אינטרוברסיה). אבל בכלל מוחזקת בנאורויות-ההעברה אחיזת-המושא בעצמה רבה, ומתוך העיון המדוקדק בתהליך ההדקקה הגענו בעל-כרחנו לידי הנחה, כי אחיזת-המושא עומדת בעינה במערכת למ"ד למרות ההדקקה — ליתר דיוק: בגללה. הרי הכושר להעברה, שאנו משתמשים בו שימוש תראפאוטי בהיפעלויות אלו — מותנה באחיזת מושא לא-מופרעת.

כנגד זה, בסכיוזופרניה נתבקשה לנו ההשערה, כי לאהר תהליך ההדקקה אין הליבירו המסולק מחפש לו מושא חדש אלא פורש לתוך האני; הווי אומר: אחיזת-המושאים ניטשות כאן ושוב מוחזר לקדמותו מצב של נרקיוז פרימיטיבי וחסר-מושאים. אי-כשרם של הולים אלו להעברה — ככל שנמשך תהליך המחלה — פגימותם מבחינה תראפאוטית, הנת-נכרות לעולם-החוץ המיוחדת להם, הופעתם של אותות אחיזת-יתר באני, ולבסוף שקיעתם של חולים אלה באדישות גמורה, כל הסימנים הקליניים הללו מכוונים יפה להנחה בדבר זניחת אחיזת-המושאים. בענין היחס בין שתי המערכות עמדו כל המשקיפים על כך, שבסכיוזופרניה מתגלים דברים רבים כחומר מודע, ואילו בנאורויות-ההעברה עלינו להוכיח תחילה על-ידי פסיכואנאליזה את קיומם של דברים אלה בלמ"ד. אבל בראשונה לא הצליחו המאמצים לקטור קטר מושכל בין הזיקה אני-מושא ובין יחסי התודעה.

נראה, כי מה שאנו מבקשים, יימצא לנו בדרך לא-משוערת זו. בסכיוזופרניות, ביחוד בשלבי-הראשית המאלפים כל כך, אנו מבחינים כמה שינויים בלשון, שאחדים מהם ראויים שייעינו בהם מתוך נקודת-ראות מסוימת. לעתים קרובות נעשית דרך-ההבעה ענין להקפדה יתירה; היא נעשית "נמלצת", "מסולסלת". מבנה המשפטים משתבש ועל-ידי כך שוב אין אנו יכולים להביןם, ודיבוריהם של החולים נראים משום כך חדלי-שחר בעינינו. בתכנם של דיבורים אלה מובלטת לעתים קרובות זיקה אל איברי-גוף או אל עצבובי-גוף. לכאן נוכל לצרף את העובדה, שבאותם סימפטומים של הסכיוזופרניה, הדומים לתצורות-תחליף היסטריות או נאורוטיות-טורדניות, ניכרים קוי-ייחוד ביחס בין התחליף ובין המודחק, שאילו נתגלו בשתי הנאורויות הנזכרות, היו מעוררים בנו תמיהה. דר' פ' טאוסק (וינה) העמיד לרשותי תצפיות אחדות מתצפיותיו בשלב ההתחלה של סכיוזופרניה. מעלה יתירה לתצפיות אלה, שהחולה עצמה ביקשה לתת הסבר לדיבוריה. רצוני להראות עכשיו על-פי שתיים מן הדוגמאות שלו, איזו תפיסה אני מתכוון לנקוט. אגב, אין ספק בלבי, כי יקל לכל משקיף להעלות בשפע חומר מסוג זה.

אחת החולות של טאוסק, נערה שהביאה אל המרפאה לאחר שנפל ריב בינה ובין אהובה, קבלה:

העיניים אינן בסדר. הן מעוקמות. היא עצמה מסבירה זאת בהעלותה בלשון מסודרת כמה וכמה טענות כלפי האהוב. "אין היא יכולה להבין אותו כלל. בכל פעם הוא מסתכל בה באופן אחר. הוא צבוע, מעקם עיניים. הוא עיקם את עיניה. עכשיו עיניה מעוקמות. שוב אין הן עיניה שלה. היא רואה את העולם בעיניים אחרות."

ביאורי החולה בענין דיבוריה הבלתי-מובנים הם בחזקת אנאליזה, לפי שהם מכילים את שווה-הערך להם בדרך-הבעה מובנת לכל; באותה שעה הם מגלים לנו דברים על משמעותה של תצורת המלים הסכיופרנית ועל דרך התהוותה. מסכים אני לדעתו של טאוסק ורואה להדגיש בדוגמה זו, כי הזיקה אל האיבר (אל העין) התנשאה עד שהיתה לנציגות התוכן כולו. הדיבור הסכיופרני קיבל קו היפוכונדרי; הוא נעשה לשון-איברים. הודעה שניה מפי אותה חולה: "היא עומדת בכנסיה. פתאום היא מזדעזעת. היא מוכרחה להעמיד את עצמה אחרת, כאילו העמיד אותה משהו, כאילו הועמדה."

לכאן מצטרפת האנאליזה בדמות שורה חדשה של טענות על האהוב: "שהוא המוני, שהפך גם אותה, שהיתה עדינה מן הבית, להמונית. הוא עשה אותה דומה לו, על-ידי שביקש לשכנע אותה, כי הוא עולה עליה; ועכשיו נעשתה כמוהו, משום שחשבה, כי תהיה טובה יותר כשתהיה דומה לו. הוא העמיד פנים, עכשיו היא כמוהו (הזדהות!). הוא העמיד אותה במקומו."

טאוסק אומר, כי תנועת "ההעמדה באופן אחר" היא תיאור של המלה "העמד-פנים" ושל הזדהות עם האהוב. אני חוזר ומדגיש את משקלו המכריע של אותו יסוד במהלך-המחשבה כולו, שתכנו — עצבוב גופני (ליתר דיוק: תחושתו של עצבוב זה). אגב, אילו היתה לפנינו חולת-היסטריה, היתה מעקמת את עיניה מעשה-עוית במקרה הראשון, ובמקרה השני היתה מטלטלת את גופה באמת, ולא היתה מסתפקת בדחף לטלטול זה או בחישתו; בשני המקרים לא היתה הוגה אותה שעה מחשבה מודעת ואף לא היתה מסוגלת לאחר-מעשה להביע מחשבות כאלה.

עד כאן מה שמעידות שתי התצפיות על מה שכינינו לשון היפוכונדרית או לשון-איברים. אך הן גם מזכירות לנו דבר שנראה לנו חשוב יותר, כלומר, מצב-דברים אחר, שאפשר להוכיחו כל אימת שנרצה (למשל, בדוג-מאות שנקבצו במונוגראפיה של בלוילר) ולכלול בנוסחה מסוימת. בסכיו-זפרניה מתארע במלים אותו תהליך עצמו, שיוצר את תמונות-החלום מתוך רעיונות-החלום. תהליך זה קראנו בשם: תהליך נפשי ראשוני. המלים מתעבות, ומכוחה של התקה הן מעבירות זו לזו, ללא שיוך, את אחיות-האנרגיה שלהן. תהליך זה עשוי להגיע עד לידו, כך, שמלה אחת ויחידה, שזיקות שונות מכשירות אותה לכך, תיטול את ייצוגה של שלת-מחשבות שלמה. מחקריהם של בלוילר, יונג ותלמידיהם העלו חומר רב לחיזוקה של הנחה זו⁴.

4. לפעמים נוהגת עבודת-החלום במלים כאילו היו עצמים ויוצרת או דיבורים או חידושי-מלים "סכיופרניים" דומים מאוד.

בטרם נבוא להסיק מסקנה מרשמים אלה, רוצים אנו להזכיר עוד את ההבדלים הדקים, שאמנם נראים משונים, בין תצורת-התחליף הסכיופרנית פרנית ובין זו של ההיסטריה ושל נאורות-הטורדנות. חולה אחד, שאני עושה בו עכשיו תצפיות, מסיח דעתו מכל עניני החיים בשל דאגתו לרוע מצבו של עור פניו. הוא אומר, כי יש לו נקודות שחורות וחורים עמוקים בפניו, שהכל רואים אותם. האנאליזה מוכיחה, כי הוא ממחזי בעורו את תסביך-הסירוס שלו. תחילה היה מתעסק ללא-חרטה בנקודות השחורות שבעורו ומעיכתן היתה מביאה לו סיפוק רב, משום שבתוך כך היה ניתן מהן משהו, כפי שאמר. אחר-כך התחיל מאמין, שבכל מקום שביער חטיט, שם נתהוותה גומה עמוקה, והיה מאשים את עצמו במרי-רות, שב"משמושו בידו בלי הפסק" השחית את עורו לכל ימי חייו. ברור כי סחיטת תוכן הנקודות השחורות היא לו תחליף לאוננות. הגומה המת-הווה באשמתו היא איבר-המין הנקבי, כלומר: מילוויו של איום-הסירוס שנתעורר מחמת האוננות (לשון אחר: ההזיה הבאה במקום איום זה). תצורת-תחליף זו, למרות אפיה ההיפוכונדרי, דומה מאוד להמרה היס-טריית, ואף-על-פי-כן אנו חשים, כי כאן ודאי מתחולל משהו אחר, כי אין לשער שההיסטריה מסוגלת לתצורת-תחליף כזו, ואנו חשים בשוני זה עוד לפני שיש בידנו לומר מהו. אין להעלות על הדעת, כי היסטריקן יטול גממית זעירה כמו נקבובית שבעור ויעשה אותה סמל לבית-הרחם, שבדרך-כלל הוא מדמה אותו לכל מיני עצמים, הסוגרים על חלל. כן אנו סבורים, כי משום ריבוי הגממיות יימנע מלהשתמש בהן כבתחליף לאיבר-המין הנקבי. הוא הדין גם לחולה צעיר, שטאוסק דיווח עליו לפני שנים בפני החברה הפסיכואנאליטית בווינה. בכללו היה מתנהג כנאורו-טיקן-של-טורדנות, היה מוציא שעות על תשפרתו וכדומה. אבל דבר אחד היה בולט במקרהו: מסוגל היה לספר על מעצוריו בלי התנגדות. למשל, בשעה שהיה לובש גרביים, הטרידה אותו המחשבה, שעליו להרחיב את לולאות האריג, היינו החורים, וכל חור היה בעיניו סמל לפתח איבר-המין של האשה. גם דבר זה אי אפשר לייחס לנאורוטיקן-של-טורדנות. חולה שכזה, שהיה סובל — לפי תצפית של ר' רייטלר — מתופעה דומה של השתהות בלבישת הגרביים, מצא הסבר לאחר שהתגבר על התנגדו-יותיו: הרגל היא סמל לאיבר-הזכרות, לבישת הגרב עליה היא מעשה אונן, ואנוס היה ללבוש ולפשוט את הגרב בלי הפוגה — מצד אחד כדי להשלים את תמונת האוננות ומצד אחר כדי לבטלה.

כשאנו שואלים את עצמנו, מה משווה לתצורת-התחליף הסכיופרנית ולסימפטום אותה תכונה של זרות, אנו מבינים סוף-סוף, כי זהו יתרון משקלה של הזיקה המילולית על הזיקה העניינית. מידת הנמיות העניינית

בין סחיטתו של חטיט ובין שפיכת זרע מן הפין היא מועטת, ומועטת ממנה היא הדמיות שבין נקבוביות העור הרדודות הרבות מספור ובין בית-הרחם; אבל במקרה הראשון גם כאן וגם כאן משהו ניתז החוצה, ולמקרה השני יפה כוחו של המשפט הציני, פשוטו כמשמעו: חור הוא חור, זהות הביטוי הלשוני ולא דמיות העצמים הנזכרים היא שצרה את דמותו של התחליף. במקום שהשניים — המלה והעצם — אינם חופפים, שם שונה תצורת-התחליף הסכיופרנית מזו של נאורות-ההעברה.

נצרך עתה הכרה זו להנחה, שבסכיופרניה ניטשות אחיות-המושאים. עכשיו עלינו להכניס שינוי קל בהנחה זו ולומר: אחיותם של מוצגי-המלים של המושאים נשמרת. מה שיכולנו לכתוב בשם מוצגי-המושא המודע, מתפרק עכשיו לפי תפיסתנו למוצגי-מלה ולמוצגי-עצם; מוצגי-העצם, אף כי אינו מתבטא באחיותן של תמונות-זכרונות-העצמים הישירות, הרי הוא מתבטא ברשמי-זכרון רחוקים יותר, שנסתעפו מהללו. עתה נדמה לנו פתאום, כי גילינו, במה נבדל מוצג מודע ממוצג לא-מודע. שניהם אינם, כפי שסברנו, נוסחים שונים של תוכן אחד במקומות שונים, אף אין הם מצבי-אחיה תיפקודיים שונים באותו מקום עצמו, אלא המוצג המודע כולל את מוצגי-העצם וכן את מוצגי-המלה השייך לו, ואילו המוצג הלא-מודע הוא מוצגי-העצם בלבד. מערכת למ"ד מכילה את אחיות-העצמים של המושאים, את אחיות-העצמים הראשונות והאמיתיות; מערכת סלמ"ד נוצרת מתוך שחלה אחיות-יתר במוצגי-עצם זה מחמת התקשרותו עם מוצגי-המלים התואמים לו. יכולים אנו לשער, כי אחיות-יתר כגון אלה הן שגורמות לארגון נפשי גבוה יותר ומאפשרות את חילופו של התהליך הראשוני בתהליך השניוני השולט בסלמ"ד. עכשיו גם יכולים אנו לדייק ולומר, מה הוא הדבר שההדקה בנאורות-ההעברה מונעת מן המוצג שנדחה: היא מונעת את התרגום למלים, שנגזר על המושא להוסיף ולהיות קשור עמהן. המוצג שלא הולבש במלים או המעשה הנפשי שלא חלה בו אחיות-יתר, נשאר בלמ"ד בחזקת מודחק.

אני רשאי להעיר, כמה הקדמנו לקנות לנו אותה הכרה, שכיום היא מבהירה אחת מתכונותיה הבולטות של הסכיופרניה. בעמודים האחרונים של "תורת פשר החלום" שפורסם ב-1900, מוסבר, כי תהליכי החשיבה, דהיינו מעשי-האחיה המרוחקים יותר מתפיסות-החושיים, הם כשלעצמם נעדרי איכות ולא-מודעים וכשרם להיעשות מודעים אינו בא להם אלא מתוך התקשרותם עם שירי תפיסות-המלים. מקורם של מוצגי-מלים אלה עצמם הוא בתפיסות-החושיים בדומה למוצאם של מוצגי העצמים, ויש מקום להקשות, מדוע מוצגי-המושאים אינם יכולים להיעשות מודעים בכוח שירי התפיסה של עצמם, אבל מסתבר, כי החשיבה מתנהלת

הלא-מודע

במערכות, שהן רחוקות כל כך משירי התפיסה הראשוניים, עד שלא נשתמרו בהן עוד מאיכויותיהם של אלה ולשם העלאה לתודעה הם זקוקים לתגבורת איכויות חדשות. ולא עוד אלא שעל-ידי ההתקשרות במלים אפשר למלא איכות גם אותן אחיות-אנרגיה, שלא יכלו להביא איכות מתוך תפיסות החושים עצמן, משום שהיו רק בגדר יחסים בין מוצגי-המושאים. יחסים כאלה, שרק מלים נותנות אפשרות להבינם, הם חלק עיקרי מכלל תהליכי החשיבה שלנו. אנו מבינים, כי ההתקשרות במוצגי מלים עדיין אין פירושה העלאה לתודעה, אלא היא רק נותנת אפשרות לכך; הרי שתכונה זו אינה מאפיינת שום מערכת זולת מערכת סלמ"ד. אולם עכשיו מתברר לנו, כי בעיונים אלה נטשנו את הנושא האמיתי שלנו ונכנסנו לפני ולפנים של בעיות הסמוך-למודע ושל המודע, לתועלת הענין נשמור לנו בעיות אלה לביורור מיוחד.

לגבי הסכיופרניה, שאיננו דנים בה כאן אלא באותה מידה שאנו רואים צורך בכך לשם זיהוי הכללי של למ"ד, מתעורר בנו בהכרח ספק, אם התהליך הקרוי כאן "הדחקה", עדיין יש לו צד-שיתוף כלשהו עם ההדחה שבנאורות-ההעברה. על כל פנים, הנוסחה האומרת, שההדחה היא תהליך המתחולל בין מערכות למ"ד וסלמ"ד (או מ"ד) והמביא לידי הרחקה מן התודעה, נוסחה זו טעונה שינוי, כדי שאפשר יהיה לכלול בה את המקרה של השתטות-הנעורים והיפעלויות נרקיסטיות אחרות. אך נסיון-הבריחה של האני, המתגלה בסילוקה של אחיות-האנרגיה המודעת, מוסיף בכל זאת להתקיים כתכונה המשותפת לכל המקרים האלה. השיקול השטחי ביותר מלמדנו, באיזו דרך יסודית ומעמיקה יותר מופעל נסיון-בריחה זה, בריחתו של האני, בנאורות הנרקיסטיות.

נוכח העובדה, שבסכיופרניה מתבטאת בריחה זו בסילוקה של אחיות-היצר מן המקומות המייצגים את מוצגי-המושא הלא-מודע, מוזר יהיה בעינינו, שהחלק השייך למערכת סלמ"ד באותו מוצגי-מושא עצמו — כלומר: מוצגי-המלים התואמים לו — דווקא בהם תחול אחיה אינטנסיבית יותר. אדרבה, היה מקום לסברה, כי על מוצגי-המלה, בתורת החלק הסמוך-למודע, יהיה לספוג את המהלומה הראשונה של ההדחה וכי כושר-האחיה שלו יינטל לגמרי לאחר שתימשך ההדחה עד שתגיע אל מוצגי-העצמים הלא-מודעים. אמת, יש כאן מכשול בדרך להבנה, מתברר, כי אחיותו של מוצגי-המלה אינה שייכת למעשה-ההדחה, אלא היא בגדר נסיון ראשון מנסיונות תיקון והחלמה, הניכרים בעלילות יתירה בחזקה הקליני של הסכיופרניה. מאמצים אלה מכוונים לחזור ולזכות במושאים האבודים, ואפשר שמתוך כוונה זו הם בוררים להם את הדרך המוליכה אל המושא על פני רכיב המלה שלו, אך בסופם של דברים עליהם להס-

תפק במלים במקום העצמים. פעילותנו הנפשית נעה, כידוע, בדרך-כלל בשני כיוונים מנוגדים — או מצד היצרים דרך מערכת למ"ד אל עבודת-החשיבה המודעת, או על-פי תמריץ מבחוץ דרך מערכת מ"ד וסלמ"ד אל אחיזת-למ"ד של האני ושל המושאים. דרך שניה זו צריך שתישאר עביכה למרות ההדחקה שנתחוללה, וקטע ממנה צריך שיהיה פתוח לרווחה בפני מאמציה של הנאורוזה לזכות שוב במושאייה. בחשיבה מופשטת צפויים אנו לסכנה שנוזיח את יחסיהן של המלים אל מוצגי-העצמים הלא-מודעים, ואין לכפור, שהתפלספותנו תהיה מתדמה או — בדרך הביטוי ובתוכן — במידה שאינה רצויה, לדרך עבודתם של הסכיוזופרנים. כנגד זה אפשר לנסות ולומר על דרך חשיבתם של הסכיוזופרנים, שהם נוהגים בעצמים מוחשיים כאילו היו מופשטים.

אם אמנם עלה בידנו להכיר את למ"ד ולקבוע כהלכה את ההבדל בין מוצג לא-מודע ובין מוצג סמוך-למודע, הרי בהכרח נגיע במהלך בירורינו להכרה זו גם ממקומות רבים אחרים.

הערות אחדות על מושג הלא-מודע בפסיכואנאליזה

רוצה אני להסביר במלים מעטות ובבהירות רבה ככל האפשר, מה משמעות נודעת לביטוי "לא-מודע" בפסיכואנאליזה, ובפסיכואנאליזה בלבד.

יכול מוצג — או כל יסוד נפשי אחר — להיות נוכח בתודעתי עכשיו ולהיעלם בן-רגע; יכול הוא לחזור ולהופיע לאחר זמן-ביניים, דהיינו מתוך הזכרון, כפי שאנו אומרים, ולא כתוצאה של תפיסת-חושים חדשה. לשם ביאורה של עובדה זו אנו אנוסים להניח, כי גם בזמן-הביניים היה המוצג נוכח ברוחנו, אף אם נשאר חבוי בתודעתנו. אבל באיזו צורה אפשר היה לו להיות קיים, בזמן שבו היה נוכח בחיי-הנפש וחיבוי בתודעה — על כך אין בידנו לשער השערות.

כאן צריך שנהיה מוכנים להשיב על הטענה הפילוסופית, שהמוצג החבוי לא היה מצוי כמושא של הפסיכולוגיה, אלא רק ככושר גופני להישנותה של אותה תופעה נפשית עצמה, כלומר של אותו מוצג. אבל יכולים אנו לענות על כך, שתיאוריה זו חורגת הרחק מתחומה של הפסיכולוגיה גופה; שהיא, פשוט, עוקפת את הבעיה מתוך שהיא דבקה בגירסה, ש"מודע" ו"נפשי" מושגים זהים הם; שלפי כל הנראה אין הדין עמה כשהיא חולקת על זכותה של הפסיכולוגיה להסביר אחת העובדות הרגילות ביותר שלה, כמו הזכרון, על-פי אמצעי-העזר שלה עצמה.

ועתה הבה נכנה את המוצג הנוכח בתודעתנו ושאנו חשים בו, בשם "מודע" ונראה רק זאת כפשר ברת-תוקף לביטוי "מודע"; לעומת זאת מוצגים חבויים (אם יש לנו יסוד להניח, כי הם מצויים בחיי-הנפש — כפי שהיה הדבר בענין הזכרון) יכוננו בביטוי "לא-מודע".

לפיכך נמצא, שמוצג לא-מודע הוא מוצג שאין אנו מרגישים בו, ובכל זאת נהיה נכונים להודות בקיומו על יסוד סימנים וראיות אחרים.

אפשר היה לראות זאת כעבודה תיאורית או מסווגת בלתי-מעניינת למדי, אילו יכולנו להסתייע לשם חריצת משפט רק בעובדות הזכרון או בדרך האסוציאציה על פני שרשרת של חוליות-ביניים לא-מודעות. אך הניסוי הידוע של "ההשאה האחר-היפנוטית" מלמדנו, שלא לזוז מן ההכרה בחשיבות ההבחנה בין מודע ובין לא-מודע ודומה שהוא מעלה את ערכה של הבחנה זו.

בניסוי זה, כפי שנעשה בידי גרנהיים, משרים אדם במצב היפנוטי ומעירים אותו ממנו. בשעה שאותו אדם היה שרוי במצב ההיפנוטי, בהשפעתו של הרופא, נצטווה לעשות פעולה במועד שנקבע במדויק, למשל